

გიორგი მამარდაშვილი

კავკასიელთა აღმნიშვნელი ზოგიერთი ლექსიკური ერთეული ქართველურ ენებსა და დიალექტებში

ქართველურ და აფხაზურ-ადიღურს სამყაროს მეზობლობა მრავალ საუკუნეს ითვლის. რასაკვირველია, ამ ხნის მანძილზე კეთილმეზობლურ ურთიერთობასთან ერთად იარსებებდა დაპირისპირებები, ინტერესთა გადაკვეთა და დამთხვევა. ისიც ბუნებრივია, რომ ამ ორი სამყაროს წარმომადგენელთ, ერთმანეთის შესახებ გარკვეული წარმოდგენები (სტერეოტიპები) ჩამოუყალიბდათ. სამწუხაროა, რომ ტრადიციული, ბუნებრივი შეხედულებები, დღეს აფხაზურ-ქართული კონფლიქტის გამო სახეცვლილია და ურთიერთსიძულვილის ნიშნებითაა გაჯერებული.

აფხაზურ-ადიღურ (ჩრდილო-დასავლეთ კავკასიურ) სამყაროსთან ყველაზე ახლო ურთიერთობა სამეგრელოს ქართველობას ჰქონდა. მათ მეტყველებაში შემორჩა ჩრდილო-დასავლელი მეზობელი ტომებისა თუ ეთნიკური ჯგუფების დამახასიათებელი, მათდამი დამოკიდებულების აღმნიშვნელი სიტყვები, თუმცა ამგვარი მასალა სხვა ქართული კუთხეების მეტყველებაშიც ჩანს. ეს რეალობა განპირობებულია ხანგრძლივი ისტორიული ურთიერთობით. ამიტომ სანამ უშუალოდ მოვიყვანდეთ ენობრივ მონაცემებს, მოკლედ შევეხებით ამ ორ სამყაროს შორის არსებულ ისტორიულ ურთიერთობას და მათ სამეურნეო-კულტურულ განსხვავებებს.

საყოველთაოდ ცნობილია, რომ ამა თუ იმ ხალხის მეურნეობის ტიპსა და ცხოვრების სტილს დიდად განსაზღვრავს კლიმატურ-გეოგრაფიული პირობები, სადაც მათ ხანგრძლივი დროის მანძილზე უხდებოდათ ცხოვრება. ქართველური ტომები ძალიან ადრე გადავიდნენ ცხოვრების დამჯდარ წესზე. უკვე ბრინჯაოს ხანაში გაჩნდა გარკვეული სახელმწიფოებრივი გაერ-

თიანებები და ანტიკურ ხანაში კი ჩამოყალიბდა კლასიკური სახელმწიფოები. თითქმის თანადროულია ადიღეველთა წინაპრებად მიჩნეული სინდების სამეფოს ჩამოყალიბება. შემდგომ ხანებში ჩრდილო-დასავლეთ კავკასიის მოსახლეობას აქტიური ურთიერთობა ჰქონდა ერთი მხრივ ბერძნულ-რომაულ სამყაროსთან, მეორე მხრივ კი სამხრეთ კავკასიასთან.

ჩრდილო კავკასიის ხსენებულ რეგიონში მომთაბარე ხალხების მუდმივმა თავდასხმებმა ადიღეველების სოციალური განვითარება შეაფერხა. მათ უშუალო შეხება ჰქონდათ კავკასიის მიმდებარე სტეპებში მოთარეშე მრავალრიცხოვან ნომადებთან, რაც დიდ გავლენას ახდენდა კულტურაზე, ქცევაზე და სახელმწიფოებრივი განვითარების პერსპექტივაზე. განსხვავებული სურათი გვაქვს ჩრდილოეთ კავკასიის მთიან რეგიონებში - აქ მოსახლეობა დიდხანს ინარჩუნებდა ცხოვრების მთაბარულ და ნახევრადმომთაბარულ წესს. შეიძლება ითქვას, რომ ჩრდილოეთ კავკასია წარმოადგენდა ერთგვარ ჩიხს, სადაც პატრიარქალური ურთიერთობისა და ცხოვრების კონსერვატიული სტილის შენარჩუნებისთვის ხელსაყრელი პირობები იყო. მაღალ მთებში და მიუვალ ხეობებში მცხოვრებ მთიელებს ნაკლებად შეეხოთ ფეოდალიზაცია.

მეთექვსმეტე საუკუნიდან დაიწყო ყირიმის ხანის ინტენსიური თავდასხმები ადიღეველებზე, რამაც თითქმის მთლიანად მოსპო მინათმოქმედება და ადიღეველები იძულებულნი გახდნენ ძირითადი აქცენტი მესაქონლეობაზე გაეკეთებინათ. მუდმივად საომარ მდგომარეობაში ყოფნა მაღალ მთებსა და ხეობებში მცხოვრებ ადიღეველთა მეომრულ ხასიათს განაპირობებდა, ისინი მძარცველური თავდასხმებით იყვნენ ცნობილნი და ლაშქრობებში მოპოვებული ალაფი შემოსავლის მნიშვნელოვან წყაროს წარმოადგენდა. ცხოვრების ეს წესი მათ XVIII-XIX საუკუნეებამდე შეუნარჩუნებიათ, რასაც იმდროინდელი რუსი თუ ევროპელი მოგზაურებისა და ჩინოვნიკების აღწერილობები ერთმნიშვნელოვნად გვამცნობენ. კავკასიელ მთიელთა მძარცველური ლაშქრობების, სამხედრო საქმის გაიდეალების მიზეზები მოკ-

ლედ და საკმაოდ დამაჯერებლად აქვს ახსნილი ი. ბლამბერგს: „მინა, რომელზედაც ისინი (მთიელები) სახლობდნენ მხოლოდ საძოვრად თუ გამოდგებოდა. ამიტომ მესაქონლეობა იქცა მათ ერთადერთ საქმიანობად... დუხჭირმა ცხოვრებამ გამოიწვია მათი ყაჩაღობისკენ მიდრეკილება, რამაც, თავის მხრივ, ეჭვიანობის, გაიძვერობის, მლიქვნელობისა და შურისმაძიებლობის გაღვივებას შეუწყო ხელი... ისინი, ყაჩაღობას სამხედრო პროფესიას უწოდებენ და ამ საქმეში დახელოვნებულნი უდიდესი პატივით სარგებლობენ. ამ ხერხით სახელს იხვეჭენ თავადები, აზნაურები, უხუცესთა წრის წარმომადგენლებიცა და უბრალო მეთემეებიც“ (ბლამბერგი 1999: 21-22). იგივე ავტორი აღნიშნავს, რომ საქართველო და შირვანი ასი წლის წინ ლეზგების შემოსევების შედეგად გაუჟკაცრიელდა, ხოლო ჩერქეზთა ყაჩაღობას სამხრეთ რუსეთის მომიჯნავე ტერიტორიებზე მხოლოდ კავკასიის ხაზის (სამხედრო კორდონი) შექმნის შემდეგ მოელო ბოლო (ბლამბერგი 1999: 32-32).

დასავლეთ საქართველოში, განსაკუთრებით კი ოდიშის სამთავროში, ჩრდილო-დასავლელ კავკასიელთა შემოსევების და მოსახლეობის ანიოკების ფაქტები დადასტურებული აქვთ ვახუშტი ბატონიშვილს და უცხოელ მოგზაურებსაც. ადილე-ჩერქეზებში არსებული განსაკუთრებული სამხედრო ეტიკეტის, მათი თარეშისა და ყაჩაღობის შესახებ ცნობები ასევე მრავლად გვხვდება მეცხრამეტე საუკუნის რუსი ჩინოვნიკებისა თუ ისტორიკოსების აღწერილობებში. ამ საკითხის საინტერესო ინტერპრეტაციას იძლევა ნ. ანთელავა (ანთელავა 2018: 339-379). „მთელს ჩრდილოეთ კავკასიაში ძველთაგანვე ჩამოყალიბდა ქურდებისა და ყაჩაღების ჯგუფები („ჯგრო“, „ბრბო“, როგორც მათ ისტორიულ წყაროებში უწოდებენ). შეიძლება ვისაუბროთ კიდევ სამხედრო რენვის სპეციფიკურ ჩრდილოკავკასიურ კულტურაზე. მისი ასე ფართოდ გავრცელება აიხსნება რეგიონის ხალხების არა რაიმე განსაკუთრებული აგრესიულობით, არამედ სამხედრო დემოკრატიის ძველი ტრადიციებითა და მწირი სასიცოცხლო რესურსებით, რომლის მატებაში მოპ-

ოვებულ ნადავლს (საქონელს, მარცვლეულს, ტყვეს და სხვა.) მნიშვნელოვანი ადგილი ეკავა. ასეთ პირობებში დამატებითი შემოსავლის ძიებისთვის რეგიონის მამაკაცთა ორიენტაცია „სამხედრო რენვაზე“ აუცილებელიც კი გახდა“ (ანთელავა 2018: 363). მარბიელი ლაშქრობა, როგორც მეურნეობის ფორმა, კარგად ხსნის ჩრდილოკავკასიელთა მოლაშქრობისადმი მიდრეკილებას და მათ საზოგადოებაში სამხედრო საქმის პრიორიტეტულობას. დასავლეთ საქართველოში აფსუა-ადილეველთა მძარცველური თავდასხმები შეიძლება აღმოსავლეთ საქართველოში დაღესტნელთა თარეშის ანალოგიურ მოვლენად ჩაითვალოს. ცალკეული ხალხების ყაჩაღური ცხოვრებისადმი მიდრეკილებას კარგად ხსნის ილია ჭავჭავაძე (ჭავჭავაძე 1897). იგი საზოგადოებრივი ცხოვრების ნაკლოვანი მხარეების მიზეზებს ეკონომიკურ სიდუხჭირეში ეძებს. „რომელი ადგილი და თესლი ერისა იძლევა ავაზაკსა და მძარცველ-მტაცებელს?“ ეს ის საკითხია, რომელსაც ილია ფართოდ მიმოიხილავს და ამ საკითხის ამგვარი ფორმულირებით აკონკრეტებს კიდევაც, რომ ავაზაკობას შესაძლოა ჰქონდეს კიდევ ორი მიზეზი – ადგილმდებარეობა, გეოგრაფიული პირობები და წარმომავლობა, ანუ ეთნიკური კუთვნილება. XIX საუკუნის მიწურულში ოსთა ყაჩაღობის გამომწვევად ილია რამდენიმე მიზეზს ასახელებს: პირაქეთელი ოსებიდან უმეტესად მთიელი ოსები ყაჩაღობდნენ, რადგან მათ მთის მკაცრი ბუნებრივი პირობები მეურნეობის განვითარების და მატერიალური დოვლათის დაგროვების საშუალებას არ იძლეოდა. უგზობის გამო ნამატი პროდუქციის წარმოებაც კარგავდა აზრს, რადგან მთიელები, ფაქტობრივად, მონყვეტილი იყვნენ ბაზარს, სადაც თავიანთი პროდუქცია უნდა გაესაღებინათ. მთისა და პერიფერიული რეგიონების მოსახლეობა კონკურენციას ვერ უწევდა გზებთან და გზაჯვარედინებთან ახლოს მცხოვრებთ, რომლებსაც ბაზრის სიახლოვე საქმეს უიოლებდა და ფასების იმგვარ კლებას იწვევდა, რომ მთიელის მიერ გზაში დახარჯული ენერჯია და მგზავრობის საფასური თითქმის სულ ფუჭი იყო (ჭავჭავაძე 1897).

ილია ხაზგასმით აღნიშნავს, რომ იმ ადგილებში, სადაც ვენახის მოვლით არიან დაკავებული ყაჩაღობას ან სრულებით არა ან ძალიან იშვიათად ეძლევა გასაქანი. ხვნა-თესვისა და მეცხოველეობის მიმდევარ ხალხში გაცილებით მეტია ყაჩაღობისკენ მიდრეკილება, ვიდრე მევენახისაო — ამბობს ილია და ამას იმით ხსნის, რომ ვენახის მოვლა, ღვინის დაყენება უფრო მეტ გულითადობას, მუყაითობას, გონებრივ მუშაობას მოითხოვს ვიდრე მეურნეობის დანარჩენი დარგები. ვენახი მრავალწლოვანი კულტურაა და მისი მოვლა განსხვავებულ ფასეულობებს ჰქმნის. მევენახე, მუდამდღე ვენახში და საკუთარ მიწაზე მოფუსფუსე და საკმაო დოვლათის შემქმნელ ხალხს საკუთრებისადმი მთიელისგან განსხვავებული დამოკიდებულება ცუყალიბდება.

თათრის (ანუ აზერბაიჯანელის – გ. მ.) ყაჩაღობას ილია მათი ცხოვრების წესით ხსნის. ნახევრადმომთაბარეობა თათრებში მიწის, საკუთრებისადმი ხანგრძლივი მოვლა-პატრონობისადმი დაუდევარ დამოკიდებულებას იწვევდა. გარდა ამისა, ყაჩაღობის ხელშემწყობი მათი სიდუხჭირეცაა, რასაც ბოლო პერიოდში საძოვრის შემცირებაც უწყობდა ხელს. სამაგიეროდ თათრისთვის მუდმივი ზრუნვისა და ღირსების საგანი იყო კარგი ცხენის, ჩაცმულობისა და იარაღის ქონა (ჭავჭავაძე 1897).

ყაჩაღობა, სიდუხჭირის, მეურნეობისა და სოციალური ურთიერთობის დაბალგანვითარებულობის შედეგია და თითქოს მთელი ისტორიის მაგალითზე ახასიათებს კავკასიელ მთიელებს. ჰენიოხების (არ აქვს მნიშვნელობა მათ ეთნიკურ წარმომავლობას) ზღვაზე თარეში, აქაველების და სხვათა ყაჩაღური მიდრეკილებების შესახებ მრავალი ცნობა მოიპოვება ბიზანტიურ და რომაულ წყაროებში. ეს „ტრადიცია“ გრძელდება გვიანშუასაუკუნეებში და შემდგომ ხანებშიც. მთიელი გარემომ, მისმა საცხოვრისმა, მათ გარშემო შექმნილმა სიტუაციამ ჩამოაყალიბა მძარცველ მოლაშქრედ. მას საკუთრებისადმი სხვა, ბარის მოსახლისგან განსხვავებული დამოკიდებულება ჩამოუყალიბდა, მისთვის საომარი ქმედებები, ყაჩაღური თავდასხმები თითქმის

ყოველდღიურობად იქცა და ბუნებრივია, საქართველოში ცენტრალური ხელისუფლების შესუსტების შემდეგ, მათ მიაღწიეს გარკვეულ უპირატესობას – მთიელმა, მუდმივი ძარცვა-გლეჯვითა და შემოსევებით ბარელზე ბევრგან გაიმარჯვა; ასე შეავიწროვა და თითქმის განდევნა ადგილობრივი მეგრელი აფსუა-ადილელების შემოსევებმა აფხაზეთიდან, დაღესტნელი ტომების თარეშმა იგივე შედეგი მოიტანა კახეთში, ალაზნის გაღმა მხარეს, დღევანდელ საინგილოში და ა.შ.

ბუნებრივია, ზემოხსენებული ვითარება ქართველურ ენებშიც აისახა. ამის საილუსტრაციოდ მოვიყვანთ რამდენიმე მაგალითს. მეგრულში არსებობს სიტყვა „გეჩე“ – გამოუსვლელი, მოუხეშავი, ტლანქი, ამასთანვე აგრესიული და არასასურველი ტიპაჟი. თურქულ წყაროებში, ევლია ჩელების „მოგზაურობათა ნიგნში“ გეჩის ტომი აბაზათა შორის ყველაზე „შეძლებულ“ ქურდებად და ყაჩაღებად მოიხსენიებიან (ჩელები 1971: 101). ისინი კარგ მემორებადაც ითვლებიან. გეჩი-ბეგი ნახსენები აქვს ასევე ევლია ჩელების თანამდროვე ქათიბ ჩელებისაც (ჩელები 1978: 132). მუჰაჯირობის დროს გასახლებულ ჯიქებს შორის კერბას ტომი/საზოგადოება მოხსენიებული აქვს ა. ბერჟესაც (ბერჟე 1992: 26).

ასევე მოძალადის შინაარსობრივი დატვირთვა უნდა ქონდეს ჯიქების ტომთან დაკავშირებულ მეგრულ ტერმინებსაც, რომელიც ჯიგი—ჯიგან ფუძიდან არის ნაწარმოები. სამეგრელოში თუ ვინმე აგრესიულად, შემტევად, უხეშად, გამომწვევად, ზედმეტად თავდაჯერებულად ლაპარაკობს იტყვან: მუჭო ჯიგანურო იჩიებუ – რა ჯიგანივით (დიდი ალბათობით - ჯიქივით) ლაპარაკობსო. ერთ-ერთ მეგრულ-ქართულ ლექსიკონში ჯიგანი განმარტებულია როგორც „ნაძველბიჭარი“. ჯიგანა მეტსახელია ქიზიყში. ჟიგანი ალიო ქობალიას მეგრულ ლექსიკონში განმარტებულია, როგორც „ტყავ-კაბა“, ხოლო ჯიგანა სულხან-საბას მიხევდით არის „ავი პური“. საყურადღებოა ისიც, რომ ჯიგანი რუსული სლენგის жиган სიტყვასთანაც ფორმალურად ახლოს დგას. ჟარგონული რუსული სიტყვა

ჯიგან ხულიგანს, თაღლითს, მოძალადეს ნიშნავს, თუმცა ჩვენში რუსული მეტყველების გავლენის გავრცელებამდე ფუძე ჯიგან და მისი ფონეტიკური ვარიანტი ჟიგან კოდორის ხეობის მოსახლეთა გვარებში ფიქსირდება (აფხაზ მუჰაჯირთა 1867 წლის სიაში გვხვდება ჯიგანია, რუიგანია, რჯიგანია ფორმები (ხორავა 2004: 128, გითოლენდია 2011: 61-70); ზუგდიდისა და აბაშის რაიონებში ამჟამადაც გვხვდება გვარი ჯიგანია; ბათუმსა და ხელვაჩაურში დასტურდება ჯიგანაძე ვარიანტიც (სილაგაძე, თოთაძე 1997: 248); არც ისაა გამორციხული, რომ რუსული ДЖИГИТ „ჯიგიტი, მოჯირითე“ კავკასიური სამყაროდან შესულიყო რუსულში. ამ აზრის ერთ-ერთ დასტურად შეიძლება რუსულ მეტყველებაში შემორჩენილი სიტყვა აბაზა, რაც კავკასიაში განთქმულ ცხენის დამლას, ცხენის ჯიშს აღნიშნავდა (Абазы, и, ж. Конское тавро, известно на Кавказе) (დალი: 3)

ჯიგ ძირის ჯიქ'თან კავშირი ეჭვს არ უნდა იწვევდეს. თავის დროზე ჯიქი ადიღეური მოდგმის კრებითი სახელი უნდა ყოფილიყო ქართველურ ენებში. შემდეგ ეს ეთნონიმი გვიანდროინდელ აფხაზთა მონათესავე ტომების, საძების, აღსანიშნავად გამოიყენებოდა. თედო სახოკიას განმარტებით, ჯიქი ნიშნავს ჯიუტს, უღმობელს, შეუპოვარს, კერპს, უწყალოს. ჯიქი დაფიქსირებულია შოთა რუსთაველის „ვეფხისტყაოსანშიც“: „იგია ჩემი სიცოცხლე, უწყალო ვითა ჯიქია“ (სახოკია 1979: 945). როგორც ვხედავთ, აქაც ჯიქის შინაარსობრივი დატვირთვა უარყოფითია. ანალოგიურია ჯიქების ვახუშტის ბატონიშვილისეული დახასიათება; იგი წერს, რომ ჯიქნი ქცევით, აღნაგობით, ჩაცმულობით ძალიან გვანან აფხაზებს, თუმცა აღნიშნავს მათ მომეტებულ „სიველურეს“ — „და არს ადგილი ესე (ჯიქეთი) ყოვლითურთ აფხაზეთისა. მოსავლით და ცხოვლით, წესით და ქცევითაცა. არამედ კაცნი უმეტეს მხეცთ მგზავსნი“ (ბაგრატიონი 1973: 786).

საინტერესოა მეგრულში არსებული კიდევ რამდენიმე სიტყვა, რომლებსაც საფუძვლად უდევს ჯიგ ძირი და მისი ფონეტიკური ვარიანტები ჯიქ, ჯიკ:

ჯიგ:

ჯიგანია - ტყავ-კაბა, ამტანი;

ჯიგვალი - ჩაფსკვნილი, მკვრივი, ჯიჯაგვი (კაცი);

ჯიგა - უხეში, ამტანი, გამძლე;

ჯიგოგუ - კარგა მსხვილი, ტევადი ჭურჭელი ხისა, იყენებენ მარცვლეულის შესანახად.

ჯიქ:

ჯიქალი - ზორბა, ქედიანი, ქედმაღალი, მოუდრეკელი;

ჯიქეშია - კარგი, მძლავრი ძირისა, კარგ ფესვზე აღმოცენებული;

ჯიქი - ჯიქი;

ჯიქური - ჯიქური, მარცვლეული ჯიში;

ჯიქურო - ჯიქურ, ჯიქურად (ქობალია 2010: 740).

ჯიკ: .

ჯიკი - კუნძი

ჯიკუა - უხეშად გათლა, დამორვა, გასხეპვა; ჯიკაობა (ქობალია 2010: 739);

ჯიკვალი - ჯირკვა, ტანისა, ჯუჯა მაგრამ ღონივრად ჩადგმული, მკვრივი;

- ძალით გატანა ჯიკოლი, მიწოლა

აქვე მოვიყვანთ მეგრულში ეთნონიმ ჩერქეზ-ჩარგაზიდან ნაწარმებ სიტყვებს:

გეჩარგაზელი - გათელილი, მოოხრებული, (მინაზე) მიმოყრილი (ქობალია 2010: 104). ჩერეზი - თოვლზე, ღორღზე, მინაზე ხმაურით გასრიალება, ხმაურიანი დამუხრუჭება საბურავის ღრჭიალით და ღორღის ჩხრიალით (ქობალია 2010: 672)

ჩარგაზბოტი - დიდი ვაცი;

ჩარგაზია (კოჩი) ტლანქი, უსუფთაო (კაცი) (ქობალია 2010: 670) — იგივენაირი შინაარსის გვარი მგონია ალანია (ალანჯგურა დიდს, შემძლეს ნიშნავს მეგრულად);

ჩარგაზელი - გაქელილი, გათელილი, მოოხრებული;

ჩარგაზუა - გაქელვა, გათელვა, მოოხრება;

ჩარგაზი-ჩარგოზი - დიდი ვაცი, ყოჩი (ქობალია 2010: 660).

საინტერესოა მეგრულში არსებული ზედსართავი კიუტი, რაც ზედმეტად კირკიტას, შეუვალს, მუდამ მავნე საქმისკენ მომართულ ადამიანს აღნიშნავს. ერთ-ერთი ლექსიკონის განმარტების მიხედვით, კიუტი „წყლის ჩიტია ერთგვარი, მოკლე ბოლო და გრძელი მორკალული ნისკარტი აქვს; პედანტი, ძუნწი, ჯიუტი, კირკიტა, კაცს რომ ჩააფრინდება (გადატ.) (მეგრულ-ქართული ლექსიკონი). კიუტი აგრეთვე აფხაზეთში გავრცელებული გვარია. კიუტების ძალიან მცირე ნაწილი სამეგრელოს ტერიტორიაზეც ცხოვრობს. გვარი კიუტი ნახსენები აქვს კონსტანტინე გამსახურდიას „მთვარის მოტაცებაში“. ამ რომანში მოქმედება აფხაზეთის ტერიტორიაზე ვითარდება და მეტად საინტერესოა ხსენებული თვალსაზრისით. მასში ჩანს საზოგადოების სოციალური ფენების ურთიერთდამოკიდებულება, ეტიკეტი, მათი იდეალები და ყოფა-ცხოვრებისთვის დამახასიათებელი ნიუანსები. ნაწარმოების ერთ-ერთი გმირი კიუტების შესახებ ამბობს: „კიუტი უკანასკნელი გლეხია, კიუტი ყველაზე მრავალრიცხოვანი გვარია აფხაზეთში.“ ამის თქმამდე კი როდესაც დაინახავს თავადისთვის შეუფერებელ ქმედებას, ამბობს: „სხვა დროში (ანუ ადრე, უწინდელ დროში) ეს ემხვარს კი არა კიუტს არ მოუვიდოდა.“ (გამსახურდია 2010: 229).

ქართულ ენაში ზედსართავი სახელი კერკეტი აღნიშნავს მაგარს, შეუვალს, გაუტეხელს. სამეცნიერო წრეებში თითქმის ერთხმად აღიარებულია მოსაზრება, რომლის მიხედვითაც, კერკეტები ჩერქეზთა წინაპრებად ითვლებიან. თუმცა გადამწყვეტი მნიშვნელობა, არც ამას აქვს, ცხადია, რომ კეკრკეტთა ტომი ჩრდილოეთ კავკასიაში ცხოვრობდა და ისინი მეომრული ხასიათით იყვნენ ცნობილნი.

საყურადღებოა მეგრული ფრაზა — ალანჯგურა ბოში „ალანის მსგავსი კაცი, ბიჭი ანუ დიდი, მხნე, ძლიერი ადამიანი.“ ალანი, ამ შემთხვევაში არ უნდა ნიშნავდეს კონკრეტულ ეთნიკურ ჯგუფს. მასში, დიდი ალბათობით ჩრდილოკავკასიელი იგულისხმებოდა, რომელიც სტერეოტიპულად თავდამსხმელად, დიდი შეძლების ადამიანად ითვლებოდა.

ერთ-ერთ ბიზანტიურ წყაროში მოხსენიებულია ტავრიდელთა სამი ტომი. ისინი მთელს კავკასიაში ყველაზე მრისხანე მძარცველებად იქცნენ და მთელს არემარეს შიშის ზარს სცემდნენ. ამ სამიდან ერთ-ერთ ტომს არიქა-არიქები ერქვა. არიქა ქართველურ ენებში შეძახილია, რომელიც რაიმე დიდ-მნიშვნელოვანი საფრთხის თავიდან ასამორებელი, გამაფრთხილებელი სიგნალის ფუნქციას ასრულებს. ნ. ბართაიას განმარტებით: არიქა სიტყვის მასალაა. „არიქა, წყალი“, „არიქა, ჩქარა!“ და სხვა. შორისდებული არიქა იხმარება სიჩქარეში წასაქვებლად; არიქა(თ) - საგანგაშო ძახილი საშველად, მისახმარებლად, გასაფრთხილებლად და სხვა (ქეგლ 1986). ნ. ბართაიას აზრით: არიქა მოდის არაბულ-სპარსული სიტყვიდან ჰარიკატ//ჰარაკატ, რომლის მნიშვნელობებია: მოძრაობა; წასვლა; მანერა (ბართაია 2011: 131-132). ქართულ ენაში ამ ლექსიკურმა ერთეულმა შორისდებულის მნიშვნელობა მიიღო. ნ. ბართაია არიქას არაბულ სიტყვასთან არაქათ'თანაც აკავშირებს: „არაქათი - არაბული სიტყვაა. ეწოდება იმ მთას და ხეობას, რომელიც მდებარეობს მექას აღმოსავლეთით. ადათის მიხედვით მექაში მიმავალი მლოცველები აქ შეისვენებდნენ და ხმამაღლა კითხულობენ ყურანს“. ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის თანახმად, არაქათი არაბული წარმოშობის სიტყვაა და მისი მნიშვნელობებია „ძალ-ლონე, ქანცი“ (ქეგლ 1986).

არაბულ-სპარსულად არაქათი (ჰარაკატ) — მოძრაობა, მოქმედება, მანერა (ბართაია 2011: 131.) ჩემი აზრით, არიქა სავსებით შესაძლებელია იყოს ჩრდილოკავკასიური თუ აზოვისპირეთის მცხოვრები ტომის, არიქას სახელთან დაკავშირებული. ამიანე მარცელინეს ცნობით, ტავრები სხვადასხვა სამეფოდ არიან დაყოფილი და მათ შორის უზომო სისასტიკით შემადრწუნებლები არიან არიქები, სინქები და ნაპეები (გეორგიკა I, 114). შეძახილი არიქა რალაც ნაუცბათევი საშიშროების გამოჩენის, გარდაუვალი დაღუპვის მოლოდინისგან თავდაღწევის პრევენციისთვის მოწოდების შინაარსისაა. სავსებით შესაძლებლად მიგვაჩნია, რომ ეს არიქების ტომთა გამანადგურებელ, შეუბრალებელ

ლაშქრობებს გამოენვია, არიქა შეიძლება ყოფილიყო სწორედ არიქას ტომის შეუბრალებელი მეომრების გამოჩენის დროს არსებული სიგნალი, რაც მათ გამოჩენას აუწყებდა მოსახლეობას და მათ თავდაცვისკენ ან გაქცევისკენ მოუწოდებდა. შესაძლოა ამ შეძახილმა შემდგომი ტრანსფორმაცია განიცადა და იქცა ზოგადად საფრთხის, საშიშროების თავიდან ასაცილებელი ქმედებისკენ მოწოდების სიგნალად. სავარაუდოდ ქართველურ ტომებს არიქებთან შეხება არ ჰქონდათ, მაგრამ შესაძლებელია მათი სისატიკის მომსწრენი იყვნენ აფხაზურ-ადიღეური მოდგმის ტომები, რომლებმაც ქართულშიც გადმოიტანეს ეს შეძახილი. საინტერესოა ამიანე მარცელინეს ცნობა აქეებზე – ისინი, რომელიღაც ომის შემდეგ პირქარის გამო გზას აცდნენ და მოხვდნენ პონტოში, მტრულ გარემოში. ამიტომ დასახლდნენ მარად თოვლიანი მთების მწვერვალებზე და სასტიკი ჰავით იძულებულნი შეეჩვივნენ თავის რჩენას სახიფათო ავაზაკობით, ამიტომ გახდნენ ყველაზე უფრო სასტიკნი (გეორგიკა 1961: 112). ისინი სადღაც დიოსკურიის ჩრდილოეთით, კერკეტებთან და ბოსფორთან ახლოს ცხოვრობდნენ. შეიძლება ძალზე ფრთხილი ვარაუდის გამოთქმა, მეგრული გვარის არქანის (არიქანია?) ძირი იყოს არიქა, ჩრდილოკავკასიელ ტომის სახელწოდება. როგორც ცნობილია, ქართულ ანთროპონომიაში გვხვდება ეთნონიმებისა და ეთნოგრაფიულ ერთეულთა სახელწოდებების საკუთარ სახელებად ქცევის ფაქტები: რუსია, ბერძენა, ფრანგა, არაბა, ჩერქეზა, ჩარგაზი, თათარა, თურქა, სომეხა, აფხაზა, ჯავახა, კახა, კახელა, ფშაველა, შავშურა (თოფჩიშვილი 2010: 194). ჩრდილოკავკასიელთა ეთნონიმებისგან ნაწარმოები ქართული გვრებიც არც თუ ისე იშვიათია: ჯიქია, ჯიქიძე (ჯიქი); საჯაია (საძი), ალანია (ალანი), ხაზალია (ხაზარ/ლ-ია), შამათავა (შარმატი-სარმატი), ჩერქეზია, ჩარგაზია (ჩერქეზი), ლეკიშვილი (ლეკი) და ა.შ.

საინტერესოა, აფხაზეთიდან საკმაოდ მოშორებულ კუთხეებში, ხევსურეთსა და სამცხეში შემორჩენილი დეეთნონიმიზებული, ხასიათის თვისების აღმნიშვნელი ტერმინი აფხაზი. გ.

დოლიძის მიერ ჩაწერილ საველე მასალაში შემდეგი შინაარსის ფრაზს ვხვდებით: „ხევსურებმ იცოდეს, გურულ ხალხ უფრო აფხაზ ხალხიავ“ (დოლიძე 1975: 19). ე. ი. — ფიცხი, ყოჩალი ხალხი. მესხეთში აფხაზი ავის, ბრაზიანის გამომხატველად ითვლებოდა. საინტერესოა ყირიმელ თათრებში არსებული ტერმინიც — აბაზა (აფხაზ-აბაზთა აღმნიშვნელი ეგზოეთნონიმი), რომელიც გაუგებრად წარმომთქმელს, ურჯულოს, უთავბოლოს, ბენტერას აღნიშნავს (მურზაევი 1984: 36). აბაზა, დუნაისპირეთში აღმოსავლეთის ძლიერ, გაუსაძლის ქარსაც რქმევია: жестокий восточный ветер на Черном море и в нижнем течении Дуная. Дует с Кавказского побережья. Имя, видимо, связано с этнонимом абаза, абазинец (მურზაევი 1984: 28). მეგრულად აფხაზა (აფხაზი) მეტად ზრდილს, ცერემონიების მოყვარულს ნიშნავს (სახოკია 1979: 32). აფხაზის თავდადებული ერთგულება ტრადიციული ეტიკეტისადმი დასტურდება თვით აფხაზების მიერ. ამჟამად საქართველოს იურისდიქციის ქვეშ მყოფ ტერიტორიაზე მაცხოვრებელი აფხაზური წარმომავლობის რესპოდენტები კითხვაზე, თუ რა არის აფხაზის ყველაზე გამორჩეული თვისება, გპასუხობენ, რომ ეს არის ზრდილობა, ტაქტი, ნათესაობისა და გვარის პატივისცემა და ა.შ. (მთხრობელი ლ. ჯინჯოლია). აფხაზების „გადამეტებული“ ცერემონიალურობა შემოინახა მეგრულმა გამოთქმამაც: როდესაც ვილაც დიდხანს ან უმიზეზოდ ფეხზე დგას, ამბობენ: „მუჭო აფხაზაცალო კუჩხის გიცაცუნქ“. მეგრულის მცოდნე მიხვდება განსხვავებას ფეხზე დგომასა (მეგრულად - კუჩხის გერექ) და „გიცაცუნქ-ს“ შორის. ამ სიტყვაზე სხვანაირი ყურადღებით, გაფაციცებულად და მთელი მობილიზაციით ფეხზე მდგომი კაცი წარმოგიდგებათ თვალწინ. ეს ფრაზა, ოდნავ ირონიანარევია და ასახავს აფხაზურ ტრადიციას, რომლის მიხედვითაც აფხაზი სტუმარს სუფრასთან ფეხზე მდგარი ემსახურებოდა. ზოგი გადმოცემით, აფხაზები სუფრის მსვლელობისას ყოველი სადღეგრძელოს შესმის დროს ფეხზე დგებოდნენ. სტუმრის პატივსაცემად ფეხზე ყოფნა და მისი მომსახურება, სავარაუდოდ, მეგრელებშიც იყო

გავრცელებული, თუმცა როგორც ჩანს აფხაზებმა, როგორც უფრო მეტად იზოლირებულმა ეთნიკურმა ჯგუფმა, ეს და სხვა ტრადიციაც უფრო დიდხანს შეინახეს.

როგორც ზემოთ მოტანილი მასალიდან ჩანს, მეგრულ ენაში არსებობს ჩრდილოდასავლეთ კავკასიელის სტერეოტიპული აღქმა. უმეტეს შემთხვევაში სტერეოტიპი უარყოფითი დატვირთვისაა და მოძალადის, გამანადგურებლის, უხეშის, გამოუსვლელის ანდაც დიდი ძალის პატრონის შინაარსის მქონეა. აფხაზი ცალკეულ ქართულ დიალექტებში ფიცხის, მარჯვეს, ავის, ბრაზიანის, ხოლო მეგრულში (აფხაზა) ზრდილის, ზედმეტად ცერემონიული ადამიანის ერთგვარ სინონიმად გვევლინება.

Giorgi Mamardashvili

Caucasians denominative some definitions in Kartvelian languages and dialects

Kartvelian and Abkhazian-Adighe world neighborhood goes back to many centuries. Mingrelian kin of the Kartvelian people have had the closest relationships with the Abkhazian-Adighe (North-Western Caucasian) world. It's why the words specific for the North-Western neighboring tribes and ethnical groups, showing their relationships survived in their speech. Relationships with Abkhazia appear in words and expressions applied in other Georgian regions. The Mingrelian language contains Jig-Jigck and Chargaz-cherkez roots containing words. A word "Abkhazian" is interpreted the various ways in Georgian dialects.

The materials given in this article show North-Western Caucasian stereotypic perception in the Mingrelian language. This stereotype is of a negative nature in most cases and implies a violator, destructor, tough, abuser or a person possessing a great force. Abkhazian implies a quick-tempered, deft, atrocious, wicked in some Georgian dialects, while in the Mingrelian language (Abkhaza) it is a synonym of a polite, overly ceremonious person.

დამონმებული ლიტერატურა:

- ანთელავა 2018** - ანთელავა ნ., კავკასიური ეტიკეტი, თბ, 2018
- ბაგრატიონი 1973** — ბაგრატიონი ვახუშტი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, თბ., 1973
- ბართაია 2011** - ბართაია ნ., ქართულში შემოსული სპარსული ლექსიკა, თბ., 2011
- გამსახურდია 2010** - გამსახურდია კ., მთვარის მოტაცება, თბ, 2010
- გეორგიკა 1961** — გეორგიკა I ტ., თბ., 1961
- გითოლენდია 2011** - გითოლენდია თ. -ია დაბოლოებიანი გამქრალი ქართველური გვარები აფხაზ მუჰაჯირთა სიის 1867 წლის მიხედვით (II ნაწილი). ჟ. ლინგვისტური ქართველოლოგიისა და აფხაზოლოგიის პრობლემები, თბილისი, 2011. ტ., III
- თოფჩიშვილი 2010** — თოფჩიშვილი რ., სახელების ეთნოლოგია და ისტორია, თბ., 2010
- მეგრულ-ქართული ლექსიკონი** — მეგრულ-ქართული ლექსიკონი, წწ.მეგრულად.გე
- დოლიძე 1975** - დოლიძე გ. ხევსურული ტექსტები, თბ., 1975
- სახოკია 1979** - სახოკია თ., ქართული ხატოვანი სიტყვა-თქმანი. II გამოც, 1979
- სილაგაძე, თოთაძე 1997** - სილაგაძე ა., თოთაძე ა., გვარ-სახელები საქართველოში, თბ., 1997
- ქობალია 2010** - ქობალია ა., მეგრული ლექსიკონი, თბ., 2010
- ჩელები 1971** — ჩელები ევლია, მოგზაურობის წიგნი, თბ., 1971
- ჩელები 1978** - ჩელები ქათიბ, ცნობები საქართველოსა და კავკასიის შესახებ, , 1978
- ჭავჭავაძე 1897** – ჭავჭავაძე ილია, საზოგადოებრივი ცხოვრების ნაკლნი და მისი ეკონომიკური მიზეზები. <https://gdi.ge/uploads/other/1/1002.pdf>
- ხორავა 2004** — ხორავა ბ. აფხაზთა მუჰაჯირობა, თბ, 2004
- ბერჟე 1992** - Берже Ад., Краткий обзор горских племен на Кавказе, Нальчик, 1992, www.apsnyteka.org
- ბლამბერგი 1999** — Бларамберг И. Топографическое, статистическое, этнографическое и военное описание Кавказа. Нальчик. 1999, www.apsnyteka.org
- დალი** - Толковый словарь Даля (1-е издание). Часть 1 <https://ru.wikisource.org/wiki/>
- მურზაევი 1984** - Мурзаев Э. М. Словарь народных географических терминов. М. 1984